

B.I.R.

3802

ILIE ȚABREA

REGELE POLON ȘTEFAN BATHORY
ȘI MONETARIA DELA BAIA-MARE

7034

B.I.R.

3802

ILIE ŢABREA

REGELE POLON ŞTEFAN BATHORY ŞI MONETARIA DELA BAIA-MARE

nr. inv.
253/1938

REGELE POLON ȘTEFAN BATHORY ȘI MONETĂRIA DELA BAIJA-MARE

Pe pământul țării noastre au funcționat pe vremuri numeroase monetării, unele mai mult, altele mai puțin cunoscute, precum și unele a căror existență o presupunem numai, fără să avem vreun document doveditor.

Astfel în Moldova cunoaștem din documente o singură monetărie, cea din Suceava, dar și aceasta abia pe vremea lui Dabija-Vodă (1661—1665), deși este înafară de orice îndoială că ea, și poate și altele, au funcționat încă de pe timpul primilor domnitori cari au bătut monete proprii. În Muntenia nu știm exact unde a funcționat monetăria, deși este deasemenea cert că a existat una sau mai multe încă din secolul al XIV-lea.

În schimb pentru Transilvania ¹⁾ avem dovezi documentare, că au existat mai multe monetării ²⁾, începând cu secolul al XIV-lea și până în secolul al XIX-lea. Între acestea locul de frunte l-a ocupat cea dela Baia-Mare ³⁾, a cărei activitate o cunoaștem mai bine pe la stârșitul secolului al XV-lea și în cursul secolului al XVI-lea, când are ca semn distinctiv inițialele N. B. (Nagy-Bánya).

În timpul luptelor pentru tronul Ungariei (între Ferdinand de Austria și Ioan Zapolya al Ardealului) începute la 1526 Baia-Mare a fost ocupată când de unul, când de celălalt dintre cei doi pretendenți, dar cu toate acestea monetăria și-a continuat activitatea. Astfel în 1530 și apoi dela 1551—1555 ⁴⁾ s'au bătut acolo monete pentru Ferdinand, iar după 1555 pentru Ioan Sigismund Zapolya. La 1570 principele ardelean a renunțat la Baia-Mare în favorul împăratului Maximilian II, care a și luat-o în stăpânire.

Dar localitatea fiind în mare parte distrusă din cauza lup-

¹⁾ Prin «Transilvania» se înțeleg toate provinciile de peste Carpați, unite la 1 Decembrie 1918 cu patria-mumă, iar nu numai Ardealul propriu zis.

²⁾ Cunoscute sunt mai ales monetăriile dela Sibiu, Cluj, Alba-Iulia, Sighișoara, Brașov, Făgăraș, etc.

³⁾ Informațiunile cu privire la această monetărie le-am luat mai ales din lucrarea d-lui Gustav Gündisch, *Geschichte der Münzstätte Nagy-Bánya in habsburgischer Zeit* (1530—1828), publicată în *Numismatische Zeitschrift* vol. 26, Viena 1933, pag. 67—98.

⁴⁾ Gündisch, *op. cit.* pag. 69.

telor, monetăria n'a mai putut funcționa în mod satisfăcător decât începând dela 1580, când, datorită muncii și priceperii arendașului Felician de Herberstein (1580—1590), a devenit una din cele mai înfloritoare de pe acea vreme, alimentată fiind cu aurul și argintul scos din minele din apropiere, exploatate în mod rațional de același arendaș.

Interesant este faptul, că Herberstein a bătut monete nu numai pentru împăratul Maximilian II, ci și pentru regele polon contimporan Ștefan Bathory.

Acest din urmă, comandant în armata lui Ioan Sigismund Zapolya, a fost ales, la 1571, principe al Ardealului. La 1575 a fost ales și rege al Poloniei, iar în anul 1576, după ce s'a căsătorit cu principesa Ana, fiica ultimului rege din familia Iagelonilor, a fost încoronat la Cracovia și a domnit până la moartea sa în anul 1586. Primind tronul polon, Ștefan Bathory și-a păstrat însă și mai departe dreptul de suveranitate asupra Ardealului ¹⁾.

Ca rege polon a dat o deosebită atențiune monetăriilor, principala sa grijă fiind ca să se bată monete bune și la fel pentru toate provinciile ce stăpânea. Și în adevăr, străduințele sale n'au rămas fără rezultat, deoarece monetele sale sunt cele mai frumoase și valoroase ²⁾. Epoca inaugurată de el la 1578 și care a durat până la 1601, este cea mai înfloritoare în istoria numismaticii polone.

Baterea monetelor a fost reglementată prin două ordonanțe monetare, una din 24 Aprilie 1578, iar a doua din 5 Ianuarie 1880. În baza acestei din urmă s'au bătut ducați de aur, apoi taleri, jumătăți de taleri, șuștaci ³⁾ și troiaci ⁴⁾ din argint de 13¹/₂

1) Dieta din Mediaș din Ianuarie 1576 a declarat că continuă să recunoască pe Ștefan Bathory ca principe al Ardealului, dându-i ca ajutor un locțiitor în persoana fratelui său Christofor Bathory, care, primind titlul de voievod, conduse afacerile interne ale țării dela 1576—1581, pe când cele externe au rămas rezervate lui Ștefan. Lui Christofor îi urmează Sigismund Bathory (1581—1602), care după 1595 se intitulează și principe al Moldovei și Munteniei. (Vezi Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen u. Medaillen*, Hermannstadt 1901, pag. 19—23 și Emeric Lukinich, *Etienne Bathory, prince de Transylvanie*, în lucrarea *Etienne Bathory roi de Pologne, Prince de Transylvanie*, publicată de Academiile de științe din Ungaria și Polonia în Cracovia în 1935, pag. 82—104).

2) Informațiunile privitoare la activitatea monetară a acestui rege le-am luat din lucrarea lui Max Kirmis, *Handbuch der Polnischen Münzkunde*, Posen 1892, precum și din cea a d-lui Marian Gumowski, *Monety Polskie*, Warszawa 1924.

3) Monete de 6 groși.

4) Monete de 3 groși.

loți ¹⁾, groși și jumătăți de groși din argint de $5\frac{3}{5}$ loți, șilingi (șalăi) din argint de $2\frac{3}{5}$ loți și dinari din argint de $1\frac{1}{2}$ loți ²⁾. Toate aceste monete aveau pe ele stemele ambelor națiuni: polonă și lituană. Baza monetară o forma grivna de 7 taleri din argint de $13\frac{1}{2}$ loți.

Grație privilegiilor acordate, au venit în Polonia maștri monetari, gravori și desenatori străini dintre cei mai renumiți, cari au perfecționat și adus la înflorire arta monetară din acea vreme.

Monetăriile de pe timpul lui Ștefan Bathory sunt de trei categorii: 1) cele ale coroanei, 2) cele lituane și 3) cele ale orașelor.

Monetăriile coroanei

Până la 1584 a existat o singură monetărie a coroanei, și anume la *Olkusz* (Ilcussia), în care s'au bătut taleri, jumătăți de taleri, troiaci și groși. Monetăria și-a continuat activitatea și după moartea lui Ștefan Bathory.

La 1584 s'a înființat o monetărie la *Poznan*, care a bătut monete pentru Polonia-Mare. Aci s'au bătut șalăi și troiaci și apoi ducați.

Cam în același timp cu monetăria din Posnan și-a început activitatea și cea din *Malborg*, care întrebuița o presă monetară inventată de frații Göbl. Aici s'au bătut șalăi, groși, troiaci și ducați, dar numai până în anul 1585, când monetăria s'a închis.

Monetăria lituană

Pentru Lituania a funcționat numai monetăria din Wilna. Aici s'au bătut monete la fel cu cele din monetăriile coroanei, afară de ducați. Toate au însă legenda: «moneta magni ducatus Lituaniae».

Monetăriile orașelor

Două orașe aveau monetării proprii și anume Danzigul și Riga. Ambele au bătut monete cu stema proprie, dar după sistemul monetar introdus de Bathory.

1) Argintul curat avea 16 loți, deci diferențele arată cantitatea de aramă ce intra în aliaj, astfel $13\frac{1}{2}$ loți înseamnă că în acest aliaj intra această cantitate de argint plus $2\frac{1}{2}$ aramă, etc.

2) Monete de aramă nu s'au bătut în Polonia decât pe vremea lui Cazimir cel Mare (1333—1370) și apoi abia pe timpul lui Ioan Cazimir (1649—1668), când T. L. Boratini a bătut faimoșii șalăi de aramă.

La Danzig s'au bătut dinari, șalăi, groși, troiaci și ducați, precum și renumiții donăți (de aur), cari erau jumătate medalie, jumătate monetă, erau foarte frumoși și aveau legenda: «ex auro solido civitas Gedanensis fieri fecit».

La Riga, supusă de Poloni la 1581, s'au bătut dinari, șalăi, groși, troiaci, ducați și chiar portugalezi (piese de aur de 10 ducați).

Deși Ștefan Bathory avea la dispoziție atâtea monetării, atât ale coroanei cât și orășenești, totuși a bătut monete și la Baia-Mare, și anume taleri cu titlul de rege al Poloniei, având pe ei și stema Lituaniei (Fig. 1), precum și ducați la fel cu cei ungurești, dar cu titlul de rege al Poloniei, toate cu inițialele orașului N. B.

Talerii se aseamană cu cei bătuți la 1580 în Olkusz, dar detaliile sunt altfel executate, iar bustul regelui este mai natural.

Legenda de pe avers este: STEPH[ANVS] D[EI] G[RATIA] REX POLON[IAE] MAG[NVS] DVX L[ITVANIAE], iar cea de pe revers: RVS[SIAE] PRVS[SIAE] MAS[OVIAE] SAM[OGITIAE] LIVO[NIAE] PRIN[CEPS] TRAN[SYLVANIAE]. Urmează apoi anul 15—85 și inițialele N. B.

* * *

Și acum se pun două întrebări: 1) Cu ce drept a bătut Ștefan Bathory monete la Baia-Mare? și 2) De ce a recurs la această monetărie, când avea destule în Polonia?

La prima întrebare a dat un răspuns numismatul austriac Johann Newald ¹⁾. Acesta crede că arendașul Herberstein, în dorința de a-și mări întreprinderea, a încheiat cu Ștefan Bathory un contract de furnisare de monete, în baza căruia a transformat în monete aurul și argintul pus la dispoziție de Bathory, dar că acest contract fiind încheiat fără aprobarea împăratului, a provocat protestele consilierilor camerali unguri.

D-l Gustav Gündisch, cercetând documentele vremii, constată că în anul 1585 a intervenit o convenție de schimb de teritorii între împăratul Rudolf II și Ștefan Bathory, în baza căreia împăratul a cedat lui Bathory, între altele, și Baia-Mare, primind

1) Johann Newald, *Das österreichische Münzwesen unter den Kaisern Maximilian II, Rudolf II und Mathias*, in Numismatische Zeitschrift Vol. 17, Viena 1885.

în schimb Satu-Mare și Nemeti ¹⁾. În baza acestei convenții, Bathory a dobândit drepturi suverane asupra acestei localități, deci și asupra monetăriei ²⁾, și prin urmare a avut dreptul și posibilitatea de a bate acolo monetele de care avea nevoie atât pentru Ardeal, cât și pentru Polonia. Prin urmare, conchide d-l Gündisch, explicația dată de Newald este exactă numai

Fig. 1.

(Originalul în Muzeul Saint-Georges al Fundațiilor Regale).

pentru monetele bătute până la 1585, adică până la data încheierii convenției de schimb de teritorii, iar nu și pentru anii următori.

Cercetând însă lucrarea «Monety Polskie» a d-lui Marian Gumowski, unul din cei mai buni cunoscători ai numismaticii polone, aflăm că Ștefan Bathory a bătut monete polone la Baia-Mare numai în anii 1585 și 1586 ³⁾, prin urmare numai în timpul când era suveran al acestei localități. De aici rezultă că în privința monetelor polone bătute la Baia-Mare nu se po-

1) G. Gündisch, *op. cit.* pag. 73 și 74.

D-l Adrien Diveky, în «*Les Hongrois en Pologne à l'époque d'Etienne Bathory*», publică în lucrarea mai sus citată *Etienne Bathory, Roi de Pologne*, etc. pag. 118, arată că lucrurile s'au petrecut în modul următor: La 1583, Ștefan Bathory a trimis pe Berzeviczy ca să reclame dela împăratul habsburgic ceteata și teritoriul Satu-Mare, situate în apropierea graniței Ardealului, susținând că acestea au aparținut familiei sale. Tratatul s'au dus la Cașovia iar rezultatul lor a fost că în locul localității pretinse, împăratul i-a dat Baia Mare, dar abia în anul 1585, când convenția a devenit perfectă. (Vezi și E. Veress, *Berzeviczy Marton*, Budapesta 1911, pag. 17).

2) După moartea lui Ștefan Bathory, dreptul de a bate monete la Baia-Mare a trecut asupra urmașului său la tronul ardelean, Sigismund Bathory, care a exercitat acest drept până în anul 1598, când localitatea a trecut din nou în stăpânirea împăratului. (Vezi Gündisch, *op. cit.* pag. 74).

3) M. Gumowski, *op. cit.* pag. 108. Vezi și Max Kirmis, *op. cit.* pag. 67.

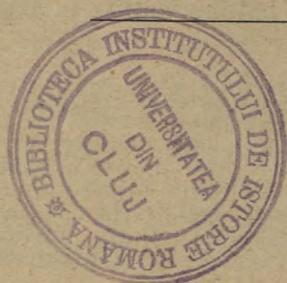
trivește deloc explicația dată de Newald, dar este exactă partea a doua a celei date de d-l Gündisch, adică Ștefan Bathory a bătut monete la Baia-Mare în calitate de stăpân al acestei localități.

Să încercăm acuma a da răspunsul la cea de a doua întrebare: de ce a recurs Ștefan Bathory la serviciile monetăriei din Baia-Mare pentru baterea talerilor și ducaților poloni?

După cum s'a văzut, Ștefan Bathory avea la dispoziție în Polonia și Lituania patru monetării ale coroanei (trei polone și una lituană), precum și două monetării orășenești. Dintre acestea, au bătut taleri cele dela Olkusz și Wilna, iar ducați (de aur) cele dela Poznan, Malborg, Danzig și Riga. Dar toate aceste monetării nu dispuneau de o presă monetară modernă cum era cea dela Baia-Mare, datorită căreia se lucra mult mai repede și mai frumos ¹⁾. Este prin urmare posibil ca Bathory să fi avut nevoie urgentă de un număr mai mare de taleri și ducați și prin urmare să fi recurs la serviciile monetăriei din Baia-Mare, care era în măsură să-i furnizeze fără întârziere cantitatea necesară de asemenea piese.

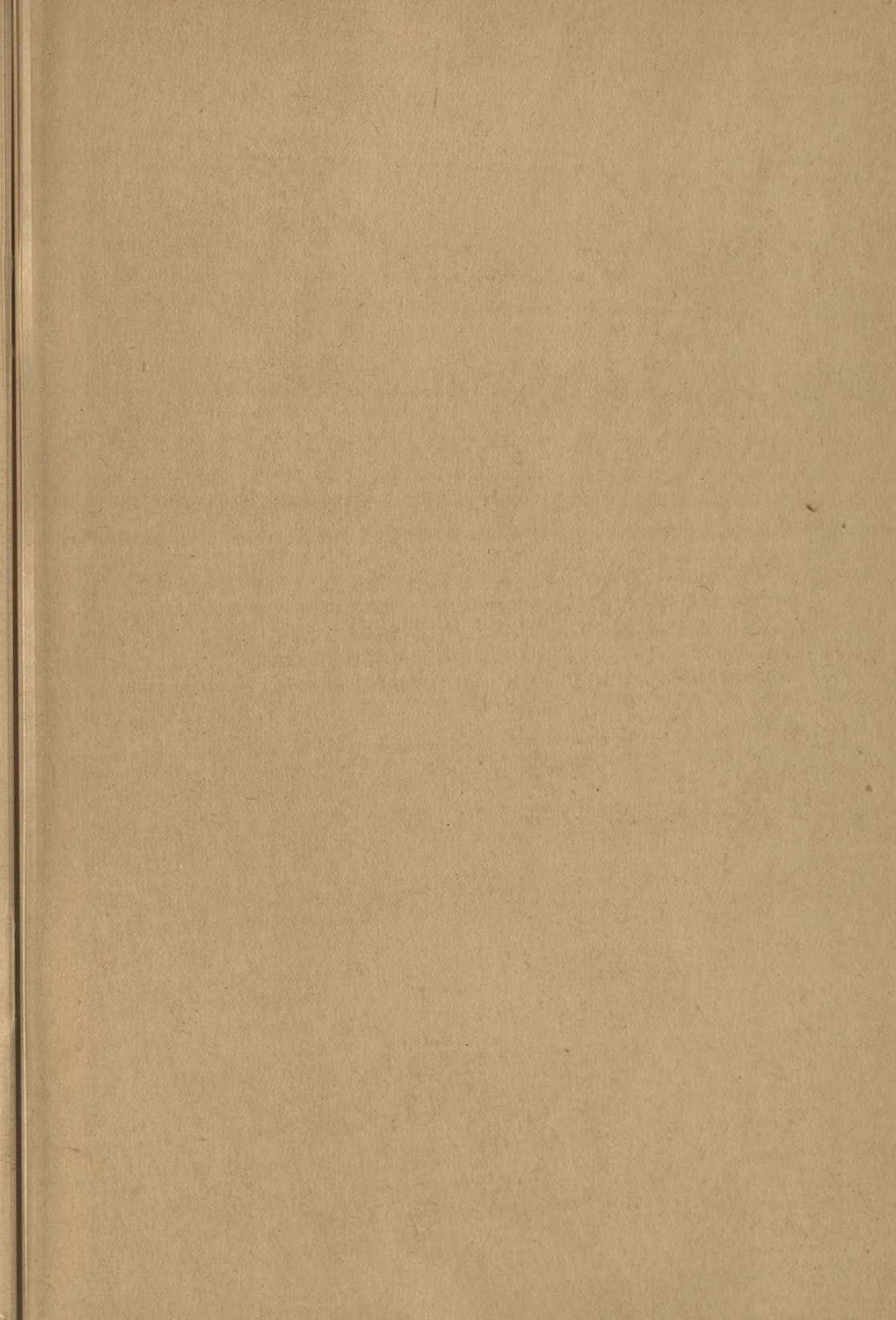
Dar este posibilă și o altă explicație. Nu este exclus ca Bathory să se fi hotărât să bată monete fără știrea autorităților polone și atunci să fi recurs la monetăria din Baia-Mare, asupra căreia Poloniei nu aveau niciun control.

Oricum ar fi, cert este că această monetărie de pe teritoriul țării noastre a jucat un rol important și în numismatica polonă, pe timpul lui Ștefan Bathory.

¹⁾ Termenul latin pentru această presă era «impressoria», iar cel german «Walzenwerk».

O astfel de presă, inventată de frații Göbl, era instalată și în monetăria din Malborg, dar aceasta a funcționat numai până la 1585.

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE
F. GÖBL FII S. A.
BUCUREȘTI STR. REGALĂ 19